

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Haziran 2021

Yıl 11, Sayı 1, ss.27-49.

Journal of Individual & Society

June 2021

Year 11, Issue 1, pp.27-49.

DOI: [https://doi.org/ 10.20493/birtop.905073](https://doi.org/10.20493/birtop.905073)

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 29.03.2021

Submitted: 29.03.2021

Kabul Tarihi: 11.06.2021

Accepted: 11.06.2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

SÜPHANDAĞI, İ., (2021). Merhamet Ve Hukuk Arasında: Reis Bey, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (1), 27-49.

MERHAMET VE HUKUK ARASINDA: REİS BEY

BETWEEN MERCY AND LAW: REİS BEY

İsmail SÜPHANDAĞI

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Asst. Prof., Mus Alparslan University, The Faculty of Arts and Sciences, Department of
Turkish Language and Literature

Eposta: i.suphandagi@alparslan.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6199-3881>

Öz

Necip Fazıl Kısakürek, Reis Bey oyununda eşitlik vaadindeki hukuk ile “münferitlik unsuru” vaadindeki adaleti, merhamet üzerinden karşılaştırır. Eldeki delillere göre yönünü belirleyen hukuk, bilinçli ya da bilinçsiz çoğu zaman adaletten uzaklaşır. Nitekim eserin başkarakteri Reis Bey, somut delillere bağlı kalmak hususunda herhangi bir taviz vermez. Bunun sonucunda da yanlış karar verir. Bu durum, hakikatin merhamet üzerinden görülebileceğini açık etmedir. Eşitlik vaadinde olan hukukun da merhamete olan ihtiyacını gösterir. Necip Fazıl, hukuk ile adalet arasındaki gerilimi, merhamet üzerinden aşmaya çabalar. Ona göre merhamet, kişinin daima kendini suçlu görmesine doğru bir eğilimi ortaya çıkarır.

Böylece muhatabın haklı çıkabilme ihtimali gündeme gelir. Her ne kadar muhataba karşı koşulsuz merhamet duyma bir ütopya olarak görülse de bunun muhatabı anlamak noktasında bir duyarlılığa yol açtığı da görmezden gelinemez. Necip Fazıl'ın bu eseriyle hukuk içinde merhamete alan açma çabasında olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Necip Fazıl Kısakürek, Suç, Merhamet, Hukuk, Adalet

Abstract

Necip Fazıl Kısakürek focuses on the difference between the promise of equality in law and the promise to put the 'individuality element' of justice at the center of Reis Bey tragedy. The law, which determines its direction according to the available evidence, often moves away from justice, consciously or unconsciously. The main character of the tragedy, Reis Bey, does not make any concessions in terms of sticking to concrete evidence. Ultimately, Reis Bey admits that he had made the wrong decision because he could not look at it with mercy. In this respect, the law becomes an indirect obstacle before the realization of justice. For him, compassion reveals a tendency to always feel guilty. Thus, the possibility of the interlocutor to be justified emerges. Thus he opposite person's possibility to be right, always comes to the probability agenda. Although unconditional compassion towards the addressee is seen as a utopia, it can not be ignored that this causes sensitivity to understand the addressee. Accordingly, we can say that Necip Fazıl opened a door way for people to understand him through compassion.

Keywords: Necip Fazıl Kısakürek, Crime, Mercy, Law, Justice

GİRİŞ

Edebî metinler veya bunların da altında yer aldığı başlık olarak sanat, insanı talihi karşısında güçlü kılmanın bir imkânı olarak varlığını sürdürür. Bu yönüyle edebî metinler, daima bir maruz kalan olarak insanı anlamaya, çoğaltmaya, duyarlılığa ve sorumluluğa çağırır.

Bir insan hikâyesi üzerinden sosyal olguları tartışmaya açar ve böylece de onların yeni ufuklar içinden görülmesine imkân sağlar. Bir tür toplumsal uzlaşma metni sayılan hukuk ya da hukuklar ise örfi, dini, yazılı ya da sözlü olmak üzere farklı toplum ve kültürlerde, medeniyetlerde, insanlıkla birlikte var olan sistemler olarak görülebilir. Hukukun / hukukların neyi esas alarak inşa edildiği hususu da kültür ve medeniyetlerde, belirleyici gücün insana ve hayata bakış açısıyla paralel şekildedir. Modern hukukun, temelde “eşitlik” vaadiyle kendini var ettiği söylenebilir. Bu durumda hukuk, herhangi bir şekilde haksızlığa uğramış ya da suç işlemiş birini hak ettiğiyle buluşturmak olarak tanımlanabilir. Kişiyi hak ettiğiyle buluşturmak yönünde hukukun, mevcut delillerden hareket ettiği, haklı ile haksız eldeki delillere göre ayrıştırdığı, bundaki esas iddiasının ise muhataplarına eşitlik vaadi olduğu görülür.

Tarih boyunca insanın huzuru ve saadeti adına merhamet, hukuk ve adalet arasında da bunlardan birinin lehine olacak şekilde bazı değerlendirmeler hep olagelmıştır. Merhameti önceleyenlerin insanın tabii olduğu ya da olması gerektiği kanunları bütünüyle devreden çıkartmak istedikleri elbette söylenemez. Merhametin hukuka müdahil kılınması yönündeki talebin esas itibarıyla, adaletin tahakkukuna dayandığı söylenebilir. Bununla birlikte merhametin insanı ihtiraslarından ve iktidara meyilli yıkıcı ve yıpratıcı doğasından feragat çağırıldığı görülür. Çünkü bilinçli ya da bilinçsiz, bir insanı suç işlemeye iten yığınla sebebi görmezden gelmek, yazara göre adaletle örtüşmez. Nihayetinde yazar, herkesi, kendinde olanı sorgulamaya çağırır (Kısakürek, 2010, ss. 81-82): “Çocuklar *insana acıyın! Kendinizden başka kimsede suç aramayın... Kadın güzelliğini, banka parasını, memur insafsızlığını, kanun idraksizliğini muayeneden geçirsin!*” Suça itici nedenlerin ağırlığı karşısında bütünüyle masum kalabilmenin zorluğunu gösteren bu bakış açısı, esasında suçluyu anlamaya yönelik bir girişim olarak dikkat çeker. Bu yönüyle Necip Fazıl’ın merhamet söylemi bir tür anlama faaliyettir. Adeta insan bütünüyle anlaşıldığında tümüyle bağışlanabilir olacaktır. Suçu hep kendinde arama eğilimi, tabii seyrinde suçlu addedilen kişiyi muhtemel haklılık içinde görmeye vardırır.

1. Edebiyat ve Hukuk

Edebiyat ile hukuk arasındaki ilişki sanıldığından köklü ve etki-leyicidir. Edebiyat değerleri tartışır, sorgular, insanın eğilimlerini özgürleşmeye doğru kılar. Hüseyin Cahit'in, Servet-i Fünun dergisinin 1901 tarihli 553. sayısında derginin kapatılmasına sebep olan "Edebiyat ve Hukuk" başlıklı 'çeviri' yazısı bu iki alanın birbiri üzerindeki etkisine değinir. Yazıda hukukun edebiyat üzerindeki etkisine örnek olarak Fransa'daki boşanma yasağı gösterilir. Molier'in oyunlarındaki aldanmış kocalar, dramlardaki mutsuz kadınlar, boşanma yasağı yüzünden mağduriyet yaşayan karakterler olarak görülür. Boşanmanın yasal hâle gelmesiyle birlikte edebî eserlerde de bu konulara değinilerde değişiklik olacağı belirtilir (Topuzkanamış, 2014, ss. 9): "İzdivaç Fransa'da gayr-i kabil-i infikâk bir rabita olduğu sıralarda tiyatro muharrirlerinden, romancılarından birçoğu, birbirleriyle imtizaç edemedikleri hâlde talakın 'adem-i mevcudiyetinden nâşi birbirine ilelebet merbut kalan biçarelere acırlar, onları tuğyana sevk ederlerdi. Zina bu üdebanın kalemleri altında şairane bir şey, takbih edilmeyecek bir hâl oldu. Çünkü bazı ahvalde âdeta mazur oluyordu. Hâsılı o vakitler buhran-ı izdivacın tevlit ettiği eserlerin birçoğu talak lehinde ya doğrudan doğruya ya bilvasıta birer müdafaa-nameden ibarettir... Zevc ile zevceden her birinin, izdivac gayr-i kabil-i tahammül bir hâle geldiği zaman akd-i nikâhı fesihle muhtar olmaları lüzumunda en çok ısrar etmiş üdebadan biri olan Aleksandır Dumazade şu satırları yazıyordu: 'Mecalis talakı kabul edecek olursa tiyatromuz birdenbire ve tamamıyla tebeddül edecektir. Molyer'in aldanmış kocaları, dramlarımızın bedbaht zevceleri sahne-i temaşadan kalkacaktır. Çünkü bu eserler nikâhın gayr-i kabil-i fesih olması esası üzerine ibtina ederler."

Edebiyat yargulamaktan ziyade anlamaya meyillidir. İnsan eylemlerinin ardındaki saikleri görmeyi umar. İnsan adeta bir mazeretler toplamıdır. Anlamanın merhamet etmek olduğuna ilişkin esaslı vurgu da bu bakış açısına dayanır. İnsanın zayıf yanı, hayatla kırılğan teması, kendine ve topluma yabancılaşması, çaresizliğine yenik düşmesi, en derinde gizli yetenek ya da güçlerinin açığa çıkması, kendini gerçekleştirme gibi hususlar, edebî metnin anlaşılır kılmayı umduğu meselelerden

bazılarıdır. Başka ifadeyle edebiyatın ufku insanı anlamaya doğrudur. Hukukun hedefi ise “toplumsal düzendir” (Üçüncü, 2016, ss. 354). Yasa, üzerinde uzlaşa sağlanmış yazılı veya sözlü bir metin olarak haklılık ile haksızlık arasındaki ayrıma odaklanır. İkisinin de dil ile özel ilişkisi vardır ve ikisi de hikâyeye dayanır. Edebiyatta hikâyeye, insanı insanda çoğaltmanın bir imkânı olarak değer kazanır. Hukukta ise haklılık ile haksızlık arasındaki ayrımın vazgeçilmezi olarak bizzat gerçeklik değeriyle öne çıkar. Diğer taraftan edebiyat büyük oranda kurmacaya yaslanırken hukuk bizzat yaşanmış gerçeğe yaslanır. Hatta o, haklılık, haksızlık ayrımında nesnesi kıldığı hikâyenin gerçeklikle ilgisini, en ufak bir ayrıntıyı bile gözden çıkaramayacak şekilde kurmak zorundadır. Edebiyatla hukuku birbirine içten dikişlerle bağlı kılan unsur da burada yatar. Kuşkusuz edebiyat, hukuka çeki düzen verme niyetinde ve amelinde değildir (Çelik, 2015):*“Edebiyatçı hiçbir zaman, ‘Toplumsal hayat şöyle düzenlenmeli, hukuk normları bu biçimde oluşturulmalı,’ demeyecektir ya da eserlerini edebiyat dışı alanlarda kullanılmaya müsait ‘somut vak’alar’ yaratmak için yazmayacaktır. Ama edebi yapıtlar nele- rin insanı insanlıktan çıkardığını, karakterlerin nasıl aşındığını, farkında olmadan nasıl bir dünya görüşünü içselleştirmeye başladığımızı görmek isteyenlere –bunlara hukukçular da dâhildir elbette– her zaman kılavuz olacaktır.”* Ne var ki insanlığın hikâyesinin başlamasıyla birlikte, ben ile sen’in karşı karşıya geldiği andan itibaren ister sözlü ya da yazılı, isterse örfi ya da mitik, isterse doğal ya da sun’i bir yasa, bilinçli ya da bilinçsiz devreye girer. Burada yasayı oluşturan ana unsur, insanın bütün bir benlik şuuru, bununla ilgili olarak onuru, hürriyeti; adına ne denilirse denilsin insanda kendini karşısındakine karşı var kılma eğiliminin gerektirdiği bütün bir var oluşsal gerçekliğidir. Burada esas itibariyle önem arz eden husus, yasanın insana içkinliğidir. İnsanın, soyutluk ve genellik içeren hukukî normlara ulaşmasında öyle ya da böyle bu içkinliğin payı görmezden gelinemez. Hukuk böylece insanı, tarihsel koşullara, kültür ve inançlara bağlı olarak biçimlendirilmiş normlar sisteminde ele alır. Bu noktada edebiyatın da insana içkin yasalar ufkunda bir ben-sen ilişkisi kurduğu, kurmaca metnin bütün bir karmaşık ilişkilerini düzenlediği görülebilir.

Reis Bey oyununda Necip Fazıl Kısakürek, hukukun kendi içindeki açmazlarını merhamet üzerinden aşmaya çabalar. Esasında hukuk ile adalet arasında bir ayrımı dolaylı ve doğrudan öne çıkararak yazar, hukukun eşitlik vaadi ile herkese hakkı olanı verme anlamında adaletin “münferitlik unsurunu” karşı karşıya getirir. Eldeki delillere göre hukukî anlamda verilmiş bir kararın her zaman adaletli olamayacağı fikri ana tema olarak ortaya konulur. Necip Fazıl, hukuk ile adalet arasındaki gerilimde, herhangi birini doğrudan suçlama ya da savunma eğilimi içine girmez. İnsani zaafaların yol açtığı kimi hataların üstesinden ancak merhametle gelinebileceğini vurgular. Hukukun somut delillere göre hareket etmesinin gerekli fakat yeterli olmadığı kanaatinde. Nitekim hukukun da nihai hedefi “münferitlik unsurunu” merkeze alan adalete ulaşmaktır. Adalet, “*yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe*”, hukuk ise “*toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü, tüze*” (tdk.gov.tr: 2020) anlamlarını içerir. Buradaki adaletin, hukukun mutlak uygulandığı bağlamında ele alındığı görülür. Necip Fazıl’da adalet, bundan daha fazlasına, bir ahlâk ve idrâke çağırır. Merhamet ile hukuk arasında fakat merhametten yana olan Reis Bey, görünen ile gerçekte olan arasındaki mesafeye hususi bir dikkat çekiş olarak görülebilir. Meşruiyetin yasalara uygunlukla sağlandığı yerde adaletin “münferitlik unsurunun” bir şekilde gözden çıkarılması kaçınılmazdır.

Mevcut delillerden hareket ederek hakikate varmayı hedefleyen hukuk, kişideki muhtemel haklılıkları görmeyi tehir eder. Böylece yargılanan kişi, gerçekte işlemediği suçun vebalini yüklenmek durumunda kalır. Eldeki verilere göre yönünü belirleyen hukuk, bilinçli ya da bilinçsiz çoğu zaman adaletten uzaklaşır. Nitekim eserin başkarakteri Reis Bey, somut delillere bağlı kalmak hususunda taviz vermez. Tavizsiz duruşu, hakkında karar verdiği olayın iç yüzünü görmesini engeller. Örneğin sırf rüyayla ilişkilendirildiğinden ötürü, somut delil olarak görülmesi mümkün bir ayrıntıya iltifat etmez. Nihayetinde Reis Bey, olaya merhamet ile bakmadığından yanlış karar vermiş olduğunu itiraf eder. Bu durum, eşitlik vaadiyle ortaya çıkan hukukun zafiyeti olarak sunulur. Hukuk böylece adaletin tahakkuku önünde dolaylı bir engele dönüşür.

Necip Fazıl, hukuk ile adalet arasındaki gerilimi, merhamet üzerinden aşmaya çabalar. Ona göre merhamet, kişide daima kendini suçlu görme eğilimini ortaya çıkarır. Bunun muhatabın haklı çıkma ihtimalini gündeme getirdiği açıktır. Her ne kadar muhataba karşı koşulsuz merhamet duyma bir ütopya olarak görülse de söz konusu yaklaşımın muhatabı anlamak noktasında bir duyarlılığa yol açtığı da görmezden gelinemez. Necip Fazıl'ın, Reis Bey oyunu ile merhamete hukuk içinde alan açma imkânını bulmaya çabaladığı söylenebilir.

2. “Reis Bey”

Necip Fazıl, tiyatroyu “*güzel sanatlar içinde bir zirve olarak kabul eder*” ve kendisini bu sanatta “*toplum meselelerine daha yakın*” bulur (Okay, 2014, ss. 125). Bu yaklaşıma göre Necip Fazıl'ın tiyatroyu, mesajını halka iletmede güçlü bir enstrüman olarak gördüğünü gösterir. “*İlk dönem eserlerinde tiyatroyun gereklerine, ilkelerine daha bağlı görünen Necip Fazıl, tiyatro yazarlığının ikinci döneminde (1964-1978) ortaya koyduğu eserlerde, Reis Bey hariç, iletisini/ bildirisini açık bir biçimde söylemeyi tercih eder. Onu sanatsal bir örtüyle gizleme, süsleme gereği duymaz. Düşüncelerini hiçbir yola başvurmadan apaçık söyleyen idealist dahası ideolog bir yazar olarak karşımıza çıkar*” (Karataş, 2013, ss. 94). Reis Bey oyunu, merhametin çatısı altında erişilecek bir huzura, bu bağlamda affedilmeyecek herhangi bir suçun bulunmadığı ütopyik bir dünyaya işaret eder. Sanatı, mutlak arayışında bir imkân olarak telakki eden Necip Fazıl'ın bu idealist tavrında, felsefi çıkarımlarının yanında tutkusunun, davaya bağlılıkla birlikte mizacının da tesiri gözden ırak tutulamaz. Nihayetinde insanı bütünüyle anlayabilmek, iyi ya da kötü onun her eylemine mazeret teşkil edecek muhtemel bir sebebi görmek manasına gelir. Elbette bu durum, insanı bir diğerini bütünüyle anlamaya vardırır ve bundan ötürü de kişiyi diğerine merhamet etmeye meyilli kılar. Merhametin bu yönüyle adeta Reis Bey'in şahsında ete kemiğe büründüğü söylenebilir. Diğer taraftan Necip Fazıl'ın şahsi üslubunda mananın maddeye, ruhun bedene ve nefse değerce üstünlüğü Reis Bey oyununda merhametin hukuka üstünlüğü şeklinde karşımıza çıkar.

Necip Fazıl'ın ağırlıklı olarak mizacının tesiri altında vücut bulan üslubu, adeta vasatın tahakkümüne reddiye biçiminde seyrederek. Onun "mutlakçı dili", Reis Bey karakterinde açıkça görülür. Reis Bey, hayatı iki evreye ayrılan bir karakter olarak karşımıza çıkar. Her iki evrede de sahip olduğu düşüncelerin bir kesinlik içinden dile getirildiği görülür. Hayatının ilk evresinde "merhamet nedir bilmeyen, işi gücü zorla suç aramak olan ve delillerin soğuk realitesine güvenen Reis Bey" (Karataş, 2004) hukuktan en ufak taviz vermeye yanaşmayan kişidir. Anadolu'dan felçli kızını tedavi ettirmek için otele gelen taşralı bir babanın Reis Bey ile diyalogu, Reis Bey'in hukuku örselediğini düşündüğü merhamete yaklaşımını görünür kılar. Reis Bey'in, otelin hasta kabulüne ilişkin nizamaya uyup uymadığını sorması üzerine otel kâtabi, hastalığın bulaşıcı olmaması ve taşradan gelen bu insanların zor durumda bulunması nedeniyle acıdıklarını ve otele kabul ettiklerini ifade eder. Bunun üzerine Reis Bey: "Hastalığı değilse bile rahatsızlığı bulaşıcı... Ona acıyacığınıza istirahat hakkını kazanmış olanlara acısaydınız daha iyi olurdu" (Kısakürek, 2010, ss. 25)cevabını verir. Daha sonra oteldeyken çocuğun ağlamasından rahatsız olan Reis Bey, çocuğun susturulmasını ister. Eğer susturulmazsa polise haber verip çocuğu geceden hastaneye kaldırtacağını söyler. Reis Bey'den merhamet etmesini isteyen babaya Reis Bey'in cevabı serttir (Kısakürek, 2010, ss. 26):

Reis Bey- Sen de mi öğrendin bu lâfı? ... Ne kelimeler ne duygular var; öğretiyoruz da sıra merhamete geldi mi, herkes ezber biliyor. Ağızların iğrenç sakızı!

Otel Kâtibi- Merhamet suç mu efendim?

Reis Bey- Hem de idamlık...

Taşralı Müşteri- Taştan mı, demirden mi bu adam?

Otel Kâtibi- Makine adam... Kanun makinesi...

Taşralı Müşteri- Hiç acıdığı olmaz mı?

Otel Kâtibi- Acımak mı?... Bir gece otelde bir intihar vak'ası oldu... Gelen polislere, odamda yazımı yazıyordum, dedi; on günlük uzak-taymışım gibi hiçbir şeyden haberim olmadı, dedi... Sabahleyin Savcı,

ölünün yüzünü açıp binbir rica ile ona gösterdiği zaman şu sözü söyledi; «Benden, merhametin öldürdüklerine merhamet beklemeyiniz!» ... Bu sözü, kulağımdan hiç gitmez.

Taşralı Müşteri- Merhametin öldürdükleri ne demek?

Otel Kâtibi- Yani, merhamet göre göre ona muhtaç, yaşayanlar... Merhametten doğan ihmal ve ona ihtiyaç yüzünden ölenler...

Taşralı Müşteri- Başka neye muhtacız ki? Allah'ın rahmeti olmasa ne olur halimiz?

Otel Kâtibi- Gel de ona anlat! ...

Merhameti idamlık suç olarak değerlendiren Reis Bey, merhametin yol açtığı bir yığın ihmalin olduğunu bu ihmaller yüzünden de birçok insanın öldüğünü belirtir. Herkesin diline pelesenk ettiği bir kelime olarak merhamet, Reis Bey'e göre "ağızların iğrenç sakızıdır.

Reis Bey'in merhamete yaklaşımı ile ilgili değerlendirmeleri çoklukla durum tarzı ifade formları içinden gerçekleşir. Merhametin neden suç olduğu ya da merhametin ne tür zararlar verdiği ile ilgili betimsel, analitik bir tahlile adeta gerek duymaz. Merhamet ile ilgili olumsuz kanaatini daha ziyade edebî bir üslubun dolayımında dile getirir: "*Gözyaşı suçun rengini soldurmaz*" (Kısakürek, 2010, ss. 22) düşüncesinde olan Reis Bey'e göre herkesin yanında söylenemeyen bir sırrın söylenmemesi daha iyidir (Kısakürek, 2010, ss. 19). "*Kanun makinesi*" olarak tanınan Reis Bey'in bu yaklaşımı, meşruiyeti bütünüyle somut delillere göre hareket eden hukukun sınırlarında aradığını gösterir.

Reis Bey oyunu, bir insanın his ve fikir dünyasında yaşanan değişime odaklanıyor. Eserdeki olay, Nişantaşı'nda, yaşlı bir kadının öldürülmesinin haberiyle başlar. Eldeki deliller bu cinayeti yaşlı kadının oğlu Murat'ın işlediğini göstermektedir. Delillere ve şahitlerin dediklerine göre cinayeti Murat'ın işlediği kesindir. Gardiyanlar arasındaki konuşmada bile bu kesinlikten kuşku duyulmaz (Kısakürek, 2010, ss. 43):

Şahitlere, delillere bakarsan hiç yolu yok, kaatil o... Kendisine bakarsan böyle kaatil olamaz.

Muratmahkemede, kendisine yöneltilen bu isnat karşısında; iyi bir evlat olmadığını, batakhanelerde kötü bir hayat yaşadığını her defasında dile getirir fakat cinayeti işlemediğini, anne katili olmadığını ısrarla anlatmaya çalışır (Kısakürek, 2010, ss. 31):

Ben suçluyum Reis Bey, biliyorum! Ama benim suçum anne katilliği değil... Bitirim yerlerine düşmüş, eroine alışmış olmak, benim suçum... En yüksekten en aşağıya düşmüş olmak... Bu yüzden nefret ediyorsunuz benden... Belki belamı da bu yüzden buluyorum! Ama ben anne katili değilim.

Murat'ın bu ifadelerinin Reis Bey'de herhangi bir karşılık bulmadığı açıktır (Kısakürek, 2010, ss. 31):

Bunların hepsi edebiyat... Suç her zaman edebiyata muhtaçtır. Siz kupkuru hakikate cevap veriniz!

Reis Bey ise somut delillere göre hareket eder ve cinayeti Murat'ın işlediğine kanaat getirerek idamına hükmeder. Somut deliller esasen birçok açık barındırır. Fakat Reis Bey, "*dolambaçlı yollar*" dediği bu sahaya girmeyi gereksiz görür.

Bir süre sonra cinayeti işleyen kişi ortaya çıkar. Cinayeti nasıl ve neden işlediğini ayrıntılarıyla açıklar. Bunun üzerine Reis Bey, verdiği yanlış karardan ötürü vicdan azabı duyar. Kendini sorgular. Hâkimlik görevinden ayrılır. İdamına hükmettiği Murat'ın takıldığı mekânlara uğramaya başlar. Kirli işlerin döndüğü bu ortamlarda insanların acı hikâyelerini dinler ve bu insanları daha iyi anladığına inanır. Merhamet söylemine tutunur. Merhamet çetesi kurma ütopyasını dile getirir. Bu mekânlarda etrafına topladığı insanlarla sohbet sırasında, herkes üzerindeki kesici, delici suç aletlerini Reis Bey'e verir ve bu arada mekâna baskın yapılır. Reis Bey'in üzerinin aranmayacağı düşüncesiyle garson da cebindeki eroini Reis Bey'in cebine gizlice koyar. Fakat Sivil Komiser, Reis Bey'in üzerini bizzat kendisinin arayacağını belirtir. Reis Bey'in üzerinde ise kumarhanede yakınlık kurduğu batakhaneye insanların yanlarında taşıdıkları çeşit çeşit suç aletleri vardır. Üzerindekileri çıkarır, masaya koyar ve tutuklanır. Fakat her şey sonradan açığa çıkacaktır.

Reis Bey, verdiği yanlış karardan önce sadece ve yalnız hukuka güvenen, cemiyetin ancak hukuka mutlak riayetle düzeleceğine inanan, hukukun önündeki engellerin değer taşımadığını düşünen bir kişidir. Kararının yanlış olduğunu gördükten sonra ise sadece ve yalnız merhamete güvenen, cemiyetin ancak insanların birbirlerini affetmesiyle düzeleceğine inanan, merhametin önündeki engellerin değer taşımadığını düşünen bir kişiye dönüşür. Hâliyle bu süreç, hukuk ve merhametten hangisinin insan yaşamını daha da güzelleştireceği hususunu tartışmaya açar. Merhamet ile hukuk arasındaki gerilimde Reis Bey'in düşüncelerinin uygulanabilirlik hususu, eserin tartışmaya açık taraflarından biridir. Reis Bey de bu konuda net bir fikir beyan etmez. Fakat cemiyet için aradığı devayı bulduğuna inanır. Bu “devanın” teorik düzlemde kaldığı görülür (Kısakürek, 2010, ss. 73):

Ferde verdiğim ceza isabetsiz olabilir, cemiyete aradığım deva isabetlidir. Varsın bir kötünün bürünmesi ihtimali olan masumluk maskesini kullanılmaz hâle getirmek için bin masum feda edilsin.

Reis Bey'in burada bir kötülüğü yok etmek için bin masumun feda edilmesini onaylıyor görünmesi hususu, eserde bir çelişki olarak karşımıza çıkar. Zira bu yaklaşım, en azından feda edilmiş masumların hukukunu korumayı askıya almış sayılır. Dahası, hayır – şer meselesine; başka deyişle teodise problemine ilişkin tartışmanın da başladığı önemli bir yerin burası olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Ayrıca burada feda edilen masumların görmezden gelinen haklılıkları adaletin sahasında izaha muhtaç görülür. *“Eşitlik olarak adalet ile hakkaniyet olarak adalet arasındaki ayrım –Derridacı bakışla- şu bir dizi aşılmaz karşıtlıkla bağlantılıdır: ben ve öteki, münferit ve evrensel, somut ve soyut, kural ve kuralın istisnası arasındaki çatışma. Dahası, adaletin şiddet üretmekten kaçınmamasının sebebi, bu aşılmaz karşıtlıklar arasına sıkışmasıdır”* (Rosenfeld, 2014, ss. 14). Burada evrenselliğini eşitlik üzerinden korumaya alan hukuk ile münferitliğini, şeyleri yerli yerine koymadan alan adalet karşı karşıya gelir ve böylece hukuk, adaletin gerçekleşmesini bir ideal olarak tehir eder. Nitekim *“Derrida, evrenselliğini daima koruması zorunlu olan hukuk olarak adalet ile zorunlu olarak indirgenemez*

bir münferitlik unsuru içeren, herkese hakkı olanı verme olarak adalet arasında, kapatılamaz bir açıklık olduğunu vurgular” (Rosenfeld, 2014, ss. 14). Çünkü “eşitsizlik tam da doğal olandır. Tersinden söylenirse eşitlik (hukuk gibi) farazîdir, kabuldür, inançtır. Tıpkı ahlâk gibi var olabilmesi ve bu varlığı sürdürebilmesi sürekli bir denetim, gözetim, dikkat ve güç gerektirir. Çünkü iki şeyi eşitlemek, daha aşağıda veya güçsüz olanı diğerinin seviyesine çekmek demektir ki bu güç ile olabilir. Eşitliği daima kefedeyenler taleb eder. Eşitlik talebi her zaman gücü az olan taraftan geldiği için ancak güce sahip bir grubun çıkarı ile örtüşmesi halinde bir karşılık bulabilmesi mümkün olur” (Topuzkanamış, 2018, ss. 411). Nihayetinde “modern hukukun büyük ölçüde iki ana güç tarafından şekillendirildiğini görüyoruz: Siyasî ve iktisadî iktidar” (Topuzkanamış, 2018, ss. 410). Görüldüğü üzere beşerî hukuk referans ve meşruiyetini güçten alarak eşitliğe vurgu yapar. Hukuk ile adaletin öngörüsü burada çelişir. Her ne kadar “münferitliği kurban etmeksizin eşitliği artırma çabasında hukuk” (Rosenfeld, 2014, ss. 17) adalete erişmeyi nihai hedef olarak tayin etse de bunun pratikte pek de kolay olmadığı açıktır.

Reis Bey’in sürekli merhameti, acımayı öne sürerek bu kavramların ufkunda bulunduğu “devanın” uygulanabilirliği eserde de tartışma konusu hâline getirilir (Kısakürek, 2010, ss. 126-127):

Şu hâlde kanun, ceza ölçüsü, hak ve adalet tevzii lüzumsuz. Öyle mi?

Öyle değil!... Bunlar doktorun, cerrahın çare kalmayınca bütün bir uzvu budamaya mecbur olması gibi, iç tedavi üstünde tedbirler... Böyle bilerek, ona göre kanun, ona göre mahkeme, ona göre ceza ölçüsü, hak ve adalet tevzii...

Ona göre aile ve cemiyet terbiyesi... Masallarda karıncaları ezme için ayağına çingiraklı nalin giyen adam yerine, incecik mânalariez-miyeyim diye toprakta basacak yer bulamayan çilekeş insanların topluluğu... İçtiği suyu, olduğu gibi gözyaşına çeviren insanların cemiyeti...

Bu doğrultuda Alatlının aşağıya alıntılanan metni, yasal olan ile helal olan arasında kurduğu bağıntı itibarıyla dikkat çekicidir. Reis Bey’in merhamet üzerinden vurgulamayı öngördüğü hakikatliliğe başka açıdan bir vurguyu burada görmek mümkündür.

Merhamet kutbuna hicreti öneren Alatlî'ya göre, gri alanların he-saba katıldığı bir hukuk anlayışı hakikatlilik değeri bakımından daha ziyade güven telkin eder. “Yasal olan ile helal olanı örtüştürme”nin gerekliliğine vurgu yapan Alatlî, fikrî zemin itibariyle yeni hukuk anlayışına ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Ona göre (Atlî, 2020):

Aslolan helalleşmek olmalıdır. Helalleşmek mahkemede dava kazanmaktan daha üstün olmalıdır. Çünkü her yasal hak helal değildir ve olamaz... İflas eden kardeşinizin haraç meraç satışa çıkarılan evini satın almanız yasal hakkınız olabilir ama helal değildir. İmar ruhsatı olan bir müteahhit şehrin ufkuna tecavüz ederken yasal olarak suçsuzdur ama yaptığı iş helal değildir... 21. yy.'in en yaman projesi helal olanı yasal olanla örtüştürmek olsa gerekir. Kadim değerlerle rabitası zedelenen özgürlüklerin şerden yana bükülmesini önlemenin yollarını bulmak zorundayız... Yasaların tanıdığı haklardan insanlık veya Allah adına feragat etmenin garipsenmediği bir yeni düzen getirmek zorundayız.

Kesinliğin, tek ve mutlak doğrunun kabulü, bilhassa günümüz bilimi bakımından neredeyse imkânsızdır. Bu bakımdan hukukun da yasal olan ile helal olanı buluşturma yönündeki çabası adeta tek doğrunun ve kesinliğin tahakkümünden bir özgürleşme olarak kabul edilebilir. Bu yaklaşım, hukuk içinde merhamete dolaylı şekilde bir alan açmanın imkânı olarak görülebilir. Reis Bey'in de devayı cemiyetin bütün bir uzviyetiyle sahip olacağı ahlâkta, idrâkte yakaladığı açıktır. Kanunları, mahkeme ve ceza ölçülerini cerrahi müdahaledeki zorunluluğa nispet eden Reis Bey hukuk ile adalet arasındaki mesafeye başka açıdan dikkat çekmiş olmaktadır. Hukukun eşitlik vaadi ile adaletin şeyleri yerli yerine koyma vaadi arasındaki çelişkiden hareket edildiğinde hukuk, adaletin gerçekleşmesini zorunlulukla inkıtaa uğratan bir tür tahakküm ameliyesine döner. Referansını gücün meşruiyetinden alan hukuk ile meşruiyetini ferdin hak ettiği şeye ulaşmasından alan adalet arasındaki çatışma, yasal türden bir şiddetin dayanağını oluşturur. Buradaki paradoks, ister hukuk olsun isterse adalet, ikisinin de öngördüklerini tahakkük ettirmede şiddetten faydalanma zorunluluklarıdır. Elbette bunda insan tabiatının eşitliğe de hak ettiğine de razı olmasını zorlaştıran ihtirasının,

bencillik ya da bu doğrultudaki benzer bir duygusunun baskısı vardır. Bu hâller aynı zamanda doğrudan ya da dolaylı ister bir düzenin tesisi amacıyla isterse haksızlığa uğrayanın tepkisinin sonucu olarak olsun zor kullanılmasını gerekli kılarlar. Fakat şiddeti doğuran esas saikin sadece insan tabiatına hasredilmesi mümkün görünmemektedir. Ne var ki bu düşüncelerin uygulama sahası bulmasının pek de kolay olmadığı, olamayacağı görülebilir. Yukarıda yer verilen bir alıntı biraz genişçe bu bağlamda yinelenebilir (Kısakürek, 2010, ss. 81-82): “Çocuklar insana acıyın! Kendinizden başka kimsede suç aramayın... Eğer yankesici ciğerlerinizi söküp götürmeye geliyorsa, ciğerlerinizi muayeneden geçirin! Ne suç var diye... Kadın güzelliğini, banka parasını, memur insafsızlığını, kanun idraksizliğini muayeneden geçirsin!” Necip Fazıl herkesi, bir değer olarak kendinde var olanı sorgulamaya çağırır. Böylece kimse kendine haklılık payesini vermede cömert davranamayacaktır. Reis Bey’in özellikle af konusundaki düşünceleri ve tavrı, muhatapları üzerinde etkili olur. Suçsuz olduğu hâlde idamına hükmedilen Murat’ın Dadi’sından oğlu hakkında ağır ceza verilmiş Yeldirmeli Kadın’a ve daha birçokları adeta yargılayıp yüzüne tükürmek istedikleri Reis Bey’de yeniden bir diriliş yaşarlar (Kısakürek, 2010, ss. 71-76). Kötü niyetle yola çıkan kişinin karşılaştığı iyi niyet içinde erimesine yol açan irfanî bir duyuşun izleri burada baskın görünür. Nietzsche’de de benzer bir duyuş kendini belirgin kılar. Nietzsche bu düşüncelerini bir engereğin Zerdüşt’ü sokması üzerine aktardığı hikâye etrafında dile getirir. Zerdüşt, kendisini zehirleyen engereği bağışlamakla kalmaz, onun yaptığı kötülüğü bir hediye olarak zikreder. Çünkü Zerdüşt, uzun yolunu kat etmesi gerekirken uyumuştur ve bu zehirlenmeyle uyanır. Böylece Zerdüşt, uyandırıldığı için teşekkür eder ve bir *“ejderin yılan ağısından öldüğü nerede görülmüş?”* (Nietzsche, 2000, ss. 88) diyerek engereğe *“geri al şu ağını. Sen bunu bana armağan edecek kadar zengin değilsin”* der (Nietzsche, 2000, ss. 88). Bunun üzerine yılan, Zerdüşt’ün boynuna sarılır ve onun yarasını yalar. Düşmana sadece iyilikle karşılık verilmesinin yetmeyeceğini aynı zamanda onun kötülüğünü yapılmış bir iyilik olarak takdim etmek gerektiğini ifade eder. Böylece kötünün bir şekilde iyi’ye dönüştüğüne tanık olunur. Bununla birlikte kötülüğe iyilikle karşılık verilmesini

salık verir (Nietzsche, 2000, ss. 88-89): *“Ama düşmanınız olursa kötülüğüne iyilikle karşılık vermeyin: onu utandırır da ondan. Yalnız, size iyilik ettiğini gösterin ona... Küçük bir öç, hiç öç almamaktan daha insanca dır. Ve ceza, saldırgan için aynı zamanda bir hak ve şeref olmazsa, cezanız eksik olsun... Söyleyin, gören gözlü sevgi olan doğruluğu nerde bulmalı? Öyleyse yalnız bütün cezaya değil, bütün suça da katlanan sevgiyi yaratın bana. Öyleyse yargıçtan başka herkesi temiz çıkaran doğruluğu yaratın bana.”* Nietzsche'nin bu yöndeki düşünceleri, Necip Fazıl'ın af ve merhamet konusundaki teorik fikirlerinin analitik zeminde yaklaşık olarak ifadelendirilmesi şeklinde görülebilir.

Reis Bey, idamına hükmettiği kişinin masum olduğunu öğrendikten sonra suça ve suçluya bakışı da değişmiştir. Ona göre mazlumun gasp edilmiş hesabı görülebilir fakat zalimin kendinde yok ettiği şey merhamettir ve ona ancak gözyaşıyla ulaşılır (Kısakürek, 2010, ss. 88-89).

Yanlış bir kararla idamına hükmettiği kişinin takıldığı mekânlara uğrayıp oradaki insanlarla tanışan ve onları anlamaya çalışan Reis Bey, her şeyin temeli olarak merhameti görür ve insanları onun derinliğine çağırır. İnsan adeta onu suça çağıran yığınla saikin karşısında bir mazeretler toplamı olarak vardır. Bu yüzden öncelikli olarak başkasını suçlamanın kolaylığındansa herkesin kendini suçlamasını salık verir (Kısakürek, 2010, ss. 81-82).

Kötülük yapmaya gelen birinin başına kötü bir şey gelmemesi için çırpınan anlayış, kötülüğü merhametin derinliğinde eritmeyi hedefler. Bunu da ancak herkesin sahip görüldüğü şeyin sorgulamasını gerçekleştirmekle mümkün görür. Nitekim Reis Bey, gittikçe merhametin derinliğine ulaşmaya çabalar. Sahici bir merhamet arayışında içsel derinliğine doğru çekilen Reis Bey, insanın merhamete erişebilmesinin yönündeki engeli, başka deyişle insanın bu yöndeki açmazını ortaya koyar (Kısakürek, 2010, ss. 140-141):

Teypte Reis Bey'in Sesi: Merhamet, hiçbir şeyin kendisi değil, su gibi, toprak gibi, hava gibi, ateş gibi, herşeyin temeli... Onu getirin, kuracağı iklimde iynin ölü bitkileri dirilsin, kötünün de diri bitkileri ölsün... Çocuk bana, mühürlü kalbinizin birgün açılmasını dilerim, dedi.

Kalbim bütün dikişlerinden yırtıldı; yine mühürü istediğim gibi açılmıyor. Beş dakika uyusam, merhametsiz uyanıyorum. Yediğim yemeğin ilk lokmasında merhametli, son lokmasında zalimim!.. Ne yapayım ki, bütün kin ve garaz duygumu, kendime, bütün af ve merhamet hissimi dünyaya çevirebileyim?.. Ne etsem, nefsim arkamdan onu salyasıyla kendikine göre mayalandırıp yutuyor, besleniyor. Hem benim nefsimi kıracak hem de rahmetinden hiçbir şey kaybetmiyecek sistem!.. Onu arıyorum!

Merhameti “*her şeyin temeli*” gören Reis Bey, ferdi ve toplumsal iyileşmeyi ona erişmede görür. O, hukuk gibi sınırları yasalarla belirlenmiş olan bir görüş zaviyesini neredeyse bütünüyle dışta bırakır. Onda, öznenin kendinden feragatini içeren bir boyut vardır. Necip Fazıl’ın, hayatının ikinci evresinde kaleme aldığı bu eserinde İslamî duyusunun da etkisi açıktır. İslam’da da yapılmış kötülüğe iyilikle mukabelede bulunmanın her zaman tavsiye edildiğini biliyoruz. Bu konuda dini ve örfi bakımdan kolektif bir bilincin oluştuğu da açıktır. “*(Ey Peygamber!) İyilikle kötülük asla bir olmaz. O hâlde sen kötülüğü en güzel şekilde sav; (sana reva görülen eza ve cefayı sabır ve tahammülle karşıla). Böyle yaptığında bir de bakarsın ki sana dış bileyen kimse çok samimi bir dost oluvermiş*” (Kur’an-ı Kerim Meali, 41/34). “*Kötülüğe iyilikle mukabelede bulunmak sadece sabırlı kimselerin mazhar kılındığı bir meziyettir. Evet, bu meziyete ancak güzel ahlak ve faziletten nasibi olanlar mazhar kılınır*” (Kur’an-ı Kerim Meali, 41/35). “*Rahman’ın hayırlı kulları olan o kimseler, yeryüzünde alçakgönüllü ve vakarlı yürürler. Kendini bilmezlerin satışmalarına muhatap olduklarında “Uğurlar olsun deyip geçerler*” (Kur’an-ı Kerim Meali, 25/63). Biz Tevrat’ta Yahudilere (kısasla ilgili) şu hükmü farz kıldık: *(Hiçbir haklı sebep olmaksızın) bir insanın canına kıyan kişi, işlediği bu cinayete karşılık öldürülür. Bir insanın gözünü kör eden kişinin gözü kör edilir. Yine bir insanın burnunu ve kulağını kesme, dişini kırma ve çeşitli uzuvlarını yaralama durumunda da aynı hüküm geçerlidir. Ama kim kısas hakkından vazgeçerse bu davranışı günahlarının bağışlanmasına vesile olur. Kim Allah’ın indirdiği bu hükümlere göre hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir*” (Kur’an-ı Kerim Meali, 5/45). Görüldüğü üzere İslam, kötülüğe iyilikle mukabelede bulunmayı,

insana rahatsız edici davranışlara karşı sabırlı olmayı tavsiye etmektedir. Kötülük yapana iyilikle verilmiş bir karşılık, kötü kişinin candan bir dost olmasını da muhtemel kılmıştır.

“Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma”(tdk.gov.tr: 2020) anlamında kullanılan merhamet, aynı zamanda ihsan kavramıyla da ilişkilendirilir. Merhametin ihsan ile doğrudan ilgisi, onu adaletten degerce üstün kılmaktadır. Nitekim hüsn kavramı dolayımında ihsan ile adalet arasında bir karşılaştırma yapan Isfahanî, ihsanın adaletten üstün olduğunu belirtir. Ona göre ihsan “vermesi gerekenden fazlasını vermesi, alması gerekenden daha az almasıdır” (Isfahanî, 2010, ss. 285). Adalet kavramını ise “Adâlet, borcunu vermek, alacağını istemektir; görevini yerine getirmek ve hakkını almaktır” (Karaman, 1988, ss. 343) şeklinde tanımlar. Necip Fazıl’ın, adalet ve merhamet arasındaki ilgiyi daha ziyade yukarıda zikredilen ihsan kavramı dolayımında sunduğu söylenebilir.

Yanlış hep ötekinde aramaya meyilli bir bakış açısına sahip kişinin kendini masum görmesi doğal bir sonuç olarak ortaya çıkar. Reis Bey’in doğrudan ve dolaylı üzerine yoğunlaştığı esas şey kişinin başkasını suçlu görmekten evvel kendini kusurlu bulmasıdır. Çünkü suçu ve kusuru kendinde gören bir kişi hâliyle karşısındaki haklı ve iyi görme eğiliminde olur. Reis Bey’in nihayetinde bu düşüncüyü içselleştirdiğine tanık olunur. İdamına hükmettiği şahsın dadısıyla konuşmaları da esasında içselleştirilmiş bu düşüncenin bir ıstırap hâlini aldığını gösterir (Kısakürek, 2010, ss. 71-72):

Reis Bey- Geldiğine iyi ettin! Ben de seni arıyordum!

Dadı- Ne yapacaktın?

Reis Bey- Beni affetmeni isteyecektim.

Dadı- Eğer seni affedersem, yeryüzünde suçu bağışlanmadık insan kalmaz!

Reis Bey- Yeryüzünde suçu bağışlanmadık insan kalmaması için beni affet!

Dadı- Gözlerime, kulaklarıma inanamıyorum! Sen o Reis misin?

Reis Bey- O adamım, ama o Reis değilim!”

Reis Bey- Beni affetmeden mi gidiyorsun?

Dadı — Allaha başvur!

Reis Bey- Başvurdum. Onun affı seninkiyle belli olacak...!

Burada, kul hakkı ile ilgili İslam fıkında genel bir kaide olarak kabul edilen tavır görülür. Bu konuda ilahi affın kulun affına bağlı olduğu hususuna gönderme yapılır.

Reis Bey’in verdiği yanlış kararda esas saikin onun “delillerin soğuk realitesine” duyduğu güvenin olduğunu belirtmek gerekir. Ancak buna merhametsiz hukuk ölçülerini de ilave etmek mümkündür. “En merhametsiz ceza ölçülerinin kurtarabileceği çürük bir cemiyette, paltosunun astarında esrar bulunmuş bir insanı temize çıkaramam” ifadeleri bu gerekliliği ortaya koyar (Kısakürek, 2010, ss. 73). Yargılama sırasında sırf bir rüyaya dayandırıldığından ötürü somut bir delili görmezden gelir (Kısakürek, 2010, ss. 53). Nitekim mahkûm edilecek kişinin bu sırada verdiği “rahmet, kaldırılmış sizin kalbinizden... Buz çölünde yol alıyorsunuz!” (Kısakürek, 2010, ss. 50) cevabı, Reis Bey’in durumunu yansıtır.

İnsanları, suçu hep ve daima kendinde görmeye çağıran Reis Bey, bununla aynı zamanda suçu hep karşısındakinde gören zihniyet geleneğini örtük biçimde tenkit eder. Suçu hep karşısındakinde görme eğilimi, dolaylı olarak kişinin daima kendini merkeze aldığını, kendi görüş biçimini daima haklı bulduğunu gösterir. Reis Bey’in ise insanları, suçu daima ve ilk önce kendinde aramaya çağırması, bir yönüyle bu mutlakçı düşünüş geleneğinin tenkidi olarak görülebilir.

Reis Bey’in hayatı, merhameti idamlık suç olarak gören bir yerden, merhameti tek kurtuluş çaresi olarak gören yere varır. Adeta şiir dilindeki uç ifade formları oyunlarında karakterlerine yansır. İdealist tavrını şiir dilinde sürdürdüğü kadar toplum meseleleri karşısında da sürdürür. Bu duruşun ortak tavrı olarak görünen ütopya, Necip Fazıl’da da vardır (Okay, 2005, ss. 13):

Ütopya, gerçekleşmesi mümkün olmayan ideal bir dünyadır. Yüzde yüz mükemmel bir toplum. Eflatun’dan, Thomas More’dan bu tarafa.

Doğu'da ve Batı'da bunun birçok örneği vardır. Yazar bunun gerçekleşmeyeceğinin bilincindedir. Ama ondan hiçbir taviz vermeye yanaşmaz. Siz yüzde yüz ideali anlatırsınız, uygulamaya geçildiğinde, eğer geçilirse, bu yüzde altmışlara, ellilere iner. İdealist taviz verirse, yani mübalağa dediğiniz şeylerin dozunu düşürürse, uygulayıcılardaki oran daha da aşağılara düşer. Yani her ideal gibi bunlar da ufukta parlayan bir yıldızdır, erişilmezdir ama vardır ve bizi aydınlatmaya, bize yol göstermeye devam edecektir.

Nilüfer İlhan, karamsar bir felsefi anlayışa sahip olan Schopenhaur'ın merhameti önceleyen anlayışı doğrultusunda Reis Bey oyununa odaklanır. Filozofa göre merhamet, insanın varoluşunu olumlu yönde gerçekleştirmesinin neredeyse biricik saikidir. İnsan bu duyguyla, başka hayatların iyiye meyilli olacak şekilde var olmasına katkı sunar ve bu katkıyla kendisini insanî değerler bakımından iyiye ve güzele yönlendirir. Reis Bey oyunu İlhan'a göre suç ve kötülüklerin toplumdan merhamet duygusuyla izole edilebileceğini savunan filozofun düşüncelerinin pratiğidir (İlhan, 2015, ss. 97-108).

Reis Bey oyunu, insanı çok yönlü anlama yolunda bir çabaya dayanır. Bu çabada esas yükü ise merhametin çektiği söylenebilir. Necip Fazıl, oyununda etrafını ve ruhunu vermeye çalıştığı bir olay üzerinden merhamete hukuk içinde alan açmayı dener. Düşüncelerinin uygulanabilirlik alanı bulması kolay görünmez. Fakat bu sahada bir bilinç oluşturdugu da görmezden gelinemez.

Edebiyatın bir hukukçuya sağladığı faydalar ve kurgudan elde edilen bilginin hukuka uygulanabilirliği önemli konular arasında yer alır. Tabi ki hukukun varlığı edebiyat ile açıklanamaz. Fakat edebiyat hukuka yardımcı bir konumdadır (Yazıcı vd, 2017: 345).

SONUÇ

Necip Fazıl, oyunlarını karşıtlıklar üzerine kurar. “‘madde-ruh’, ‘Doğu-Batı’, ‘nefis-ruh’, ‘insan-şeytan’, ‘iyi-kötü’, ‘Anadolu-İstanbul’, ‘kozmpolitlik-Türklük (Büyük Doğu), ‘eski-yeni’” gibi kavramlarla ifade

edebileceğimiz bu karşıtlık, Necip Fazıl'ın oyunlarının temel kurgusunu oluşturur” (Sağlık, 2005, ss. 380). Necip Fazıl kahramanlarını, yukarıda sıraladığımız konular ve söz konusu ettiğimiz ‘karşıtlıklar’ merkezinde konumlandırır. Bu kahramanların kimi yüksekten düşüş serüveni yaşar. Mesela İbrahim Ethem sultan iken derviş olur; Reis Bey de azametli bir hâkim iken esrar kahveleri ve batakanelere kadar düşür. (Tabii ki buradaki düşüşler bir başka manada yükseliş anlamına gelmektedir) (Sağlık, 2005, ss. 380). Necip Fazıl'ın gerek düşünceleri gerekse edebî üslubu, keskin iniş ve çıkışlara çok zaman sahne olur. Buradaki keskinlik; iniş ve çıkışları çok olan, cinnet gönderimli, savunduğunu bütünüyle hakikat tarafında ve karşısındakini neredeyse mutlak yanlışlık içinde konumlandırılan bakış açısına işaret eder. Hâliyle çatışmaya zemin oluşturan bu üslup, oyunların hem tematik hem de karakter yönüyle temelini teşkil eder. Yazarın oyunlarında karşımıza çıkan madde ile mana, ruh ile beden arasındaki çatışma da esasında bu üslubu dolaylı olarak besler. Necip Fazıl'ın kahramanları bunlardan hangisinde yer almışsa, onu adeta mutlak düzeyde temsil eder. Reis Bey karakteri de bunun örneklerinden biridir. O verdiği yanlış kararın öncesine kadar hukuktan taviz vermeyen, merhameti idamlık suç olarak gören, hatta onu ‘ağzıların iğrenç sakızı’ gibi değerlendiren biridir. Aynı zamanda merhameti hukuka uygun davranmanın önündeki engellerden biri olarak görür. Verdiği yanlış kararın sonrasında ise hayatının ikinci evresi başlar ve bu evrede ise merhameti, insanı adalete yaklaştıran esas unsur olarak ele alır. Tümüyle reddettiği merhamete tümüyle kapılarını açar. Hiçbir taviz vermediği hukuktan, hiçbir taviz vermediği merhamete sığar. Başka deyişle hep sarkacın iki ucundan birinde yer alır. Nihayetinde savunduğu tezi mutlak düzeyde haklılık içinde ve reddettiğini de mutlak düzeyde yanlışlık içinde konumlandırır. Oysa ancak kesin bilgi, insanı savunageldiğinin tümüyle haklılık içerdiğini söylemeye meylettirebilir. Çünkü kesin bilgi aynı zamanda kuşkudan arınmış bilgidir. Dolayısıyla kuşku ile kesinliğin bir arada bulunma ihtimalinden söz edilemez. Kuşkuyu tümüyle dışarıda bırakan Necip Fazıl, böylece karakterlerini haklı haksız, iyi kötü ekseninde tutar. Burada kesinliğin otoritesinden güç alındığı açıktır. Zira kesinlik, insana neyin iyi

ya da kötü, doğru ya da yanlış olduğunu söyleme gücünü ve dolayısıyla da hakkını verir. Bu bakış açısında yazarın mizacından getirdiği birtakım unsurların da altını çizmekte fayda vardır. Nihayetinde her yazar, onu oluşturan tüm unsurların terkibiyle üslubunu inşa eder. Bu bağlamda Necip Fazıl, savunageldiği tezini/tezlerini herhangi bir kuşkuyla yer vermeyecek şekilde açığa vurur.

Reis Bey oyununun tematik açıdan hukuk ile merhameti temsil hüviyeti bulunan adalet arasındaki gerilimi/tartışmayı gündemleştirdiği söylenebilir. Hukukun eşitlik vaadi ile adaletin “münferitlik unsurunu” göz önüne alan hakikatlilik vaadi arasındaki çelişki açığa çıkarılır. Böylece adeta hukuku adaletin gerçekleşmesinin önünde bir engele dönüştürür. Nitekim hukukun da nihai hedefi adaleti bütünüyle tecelli ettirebilmedir. Necip Fazıl, adaleti tahakkuk ettirme yolculuğunda bir tür imkân olarak merhameti öne çıkarır. Elbette merhamet, herhangi bir şekilde ölçülebilir nitelikte değildir. Fakat o bir anlama yetisi olarak hakikatli karar vermede yargı merciine yardımcı olabilir. Şunu da belirtelim ki Necip Fazıl’ın merhamete yüklediği anlam onun bir yardımcı unsur veya bir imkân olarak görülmesinden çok daha fazladır. Elbette bu bir yönüyle ütopyadır. Çünkü yazar adeta mutlak bağışlamadan söz etmektedir. Yazarda merhametin adeta tümünü görmek tümüyle bağışlamaktır ilkesinde olduğu gibi muhatabını bütünüyle anlamak ve böylece de onu tümüyle bağışlamak yolunda bir eylem olarak açığa çıktığını söyleyebiliriz. Başka deyişle merhamet Necip Fazıl’da muhatabının herhangi bir eyleminin ardında onu öyle ya da böyle mazur gösterebilecek herhangi bir zaafını bulma ve anlama, böylece de onu bağışlama uğrunda girişilmiş bir tefekkür ameliyesidir. Bunun pratikte uygulanabilir yanı ile ilgili kimi kaygılar metin içinde de görülebilir. Bir çıkış olarak yazar bütün bir cemiyetin ulvi bir ahlak ve idrakte bu pratiğe ulaşabileceğini belirtir. Burada merhametin bir bakıma anlamaya tekabül ettiğinin altını çizmekte fayda vardır.

Merhamet ile anlamak arasında kurulan doğrudan ilgi, herhangi bir konuda suçlu addedilen kişinin o suça bulaşmadan önce onu oraya sevk eden yığınla amilin var oluşunu hesaba katmayı gerekli kılar. Bu

durumda öznenin ilkin kendini haksız konumda görebilmesi yeğlenir. Başka ifadeyle kendini suçlama eğiliminde olanın başkasında haklılık görebilmesi kuvvetle muhtemeldir. Nihayetinde merhamet de en azından başkasının muhtemel haklılığına inanabilmekle mümkündür. Burada merhamet, muhtemel bir yanlışı hoş karşılayan lütufkâr davranışa değil herhangi bir davranışın da doğru olabileceğini sahici şekilde öngören ve eğer bir yanlılık var ise bunda suçlayıcının da öyle ya da böyle bir payının olduğunu sezen incelikli kabule gönderme yapar.

KAYNAKÇA

- Alatlı, A. (2019). “Her yasal hak helal değildir ve olamaz”, <https://www.dusunce-mektebi.com/d/185214/alev-alatli-her-yasal-hak-helal-degildir-ve-olamaz>
- Aydın, M. Ali (2010). Adalet anlayışı ve merhamet bağlamında hukuk, *İstisna Dergisi*, 1(1): 30-31.
- Çağrırcı, Mustafa (2004), “Merhamet”, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/merhamet>
- Çelik, Behçet (2015), “Edebiyat ve hukuk” <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/edebiyat-ve-hukuk>
- el-İsfahanî, R. (2010). Müfredât, Çev. Abdalbaki Güneş-Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları.
- İlhan, N. (2015). Buz çölünden gözyaşı çetesine yahut adaletten merhamete geçişin bir serencamı: Reis Bey, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7 (7): 97-108.
- Karaman, H. (2020). “Adâlet”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/>
- Karataş, T. (2013). Necip Fazıl’ın tiyatro yazarlığı ve tiyatrolarının belli başlı özellikleri, *Türk Dili Dergisi*, CIV (737): 88-96.
- Karataş, T. (2004). Necip Fazıl’ın tiyatroları. M. Çetin; M.N. Şahin (Ed.), *Doğumunun 100. yılında Necip Fazıl içinde* (s.222-246).Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kısakürek, N.F. (2010). Reis Bey, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

- Nietzsche, F. (2000). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev: A. Turan Oflazoğlu, İstanbul: Cem Yayınları.
- Okay, M. O. (2005). İnsan, sanatçı/şair ve düşünür olarak bir Necip Fazıl Kısakürek portresi, *Hece Dergisi*, Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı, 9(97):8-15.
- Okay, M. O. (2014). *Necip Fazıl*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öztürk, M. (2016). *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara: Okulu Yayınları.
- Rosenfeld, M. (2014). Derrida, hukuk, şiddet ve adalet paradoksu, Çev: R. Sağlam ve K. Akbaş, *Hukuk Kuramı*, 1(1): 13-17.
- Sağlık, Ş. (2005). Tiyatro yazarı olarak Necip Fazıl, *Hece Dergisi*, (97): 342-381.
- Süphandağı, İ. (2019). Tanımlama ve fark, *Temmuz Dergisi*, 4(34): 67-70.
- Topuzkanamış, E. (2018). Hukuk ve iktidar üstüne bir taslak, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2): 409-420.
- Topuzkanamış, E. (2014). Dergi kapatan yazı: edebiyat ve hukuk, *Hukuk Kuramı*, 1(6):1-14.
- Üçüncü, M. K. (2016). Hukuk ile kültür ilişkisi, *TAAD*, 7(28): 353-387.
- Yazıcı, H. S. M.; Aydın, A. A. (2017). Hukuk ve edebiyat: anlamlı bir ilişki, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 10(20): 343-352.